

Araştırma Makalesi / Research Article

Dicle Nehri Su Yönetiminde Yeni Bir Aktör ve Siyasi Kriz Potansiyeli

A New Actor in Tigris River Water Management and Potential for Political Crisis

Emin SALİHİ^{1b}
İtri ATAY²

ÖZ

İklim değişikliği dünya çapında su kaynaklarını etkileyen küresel bir olgu haline gelmiştir. Kurak ve yarı kurak bölgelerde yer alan birçok ülkenin yağış seviyelerindeki dramatik değişimler nedeniyle küresel çapta su kıtlığı görünür olmuştur. En nihayetinde, uluslararası siyasette su kaynakları yönetimine ilişkin sorunlar, potansiyel büyük siyasi krizler bağlamında tartışılmaktadır. Dicle Nehri de bu sınıraşan su kaynaklarından biridir. Dicle Nehri'nin su yönetimi ve su kaynaklarının paylaşımı yakın döneme kadar Irak ve Türkiye'nin ikili ilişkileri çerçevesinde incelenmiştir. Ancak, Dicle Nehri'nin sınıraşan su kaynakları paylaşımı sorunu 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Koalisyon Güçlerinin Irak işgalinden sonra yeni bir boyut kazanmıştır. Irak, 2003 sonrası federal bir devlete dönüşmüş ve Irak'ın kuzeyinde Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) adı verilen yeni bir bölgesel hükümet kurulmuştur. Dolayısıyla, Dicle Nehri su yönetiminde bölgesel hükümet yeni bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, Dicle Nehri üzerindeki hidropolitik ilişkilerin bu aşamadan sonra daha kaotik bir boyuta ulaştığı iddiasını taşımaktadır. Çalışmada konunun kaotik ve potansiyel kriz boyutu ele alınmıştır. Irak su kaynakları, su kaynaklarının yönetimine dair anayasal yetkiler, tarafların konuya yaklaşımı ve söylemleri çalışmada incelenmiştir. Çalışmada, tarafların konuya dair tek taraflı politikalar izlediği ve su sorunu artıkça taraflar arasında konunun daha büyük bir siyasi krize dönüşeceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Irak, IKBY, Dicle Nehri, su yönetimi, baraj

1 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, eminsalihi@gmail.com

2 Universitat Rovira i Virgili, Coğrafya ve Turizm Bölümü, itri.atay@estudiants.urv.cat

ABSTRACT

Climate Change has become a global phenomenon affecting water resources around the world. Global water scarcity has become apparent due to dramatic changes in precipitation levels in many countries in arid and semi-arid regions. Finally, issues of water resource management in international politics have been discussed in the context of potential major political crises and the Tigris River is one of these sources. The water management of the Tigris River and the sharing of the resource have been discussed within the framework of the relations between Iraq and Turkey until recently. However, this issue gained a new dimension after the invasion of Iraq by the United States (US) and Coalition Forces in 2003. Iraq turned into a federal state after 2003 and a new regional government called the Iraqi Kurdistan Regional Government (IKRG) was established in northern Iraq. Therefore, a new actor in the water management of the Tigris River has come to the fore. The study claims that the hydropolitical relations on the Tigris River reached a more chaotic dimension after this stage. In the study, the chaotic and potential crisis dimension of the subject is discussed. Iraqi water resources, constitutional authorities on the management of water resources, the approaches and discourses of the parties are examined in the study. In the study, it was concluded that the parties followed unilateral policies on the issue and as the water problem increased, the issue would turn into a bigger political crisis between the parties.

Keywords: Iraq, IKRG, Tigris River, water management, dam

1. Giriş

Su talebi farklı coğrafyalarda değişiklik gösterir ve bir kalkınma, toplumsal değer ve insan davranışı faktörüdür (Molle & Mollinga, 2003, s. 531). Su kaynaklarıyla ilgili temel sorun, suyun dünyada eşit olmayan dağılımında yatmaktadır (Postel vd., 1996, s. 786). Eşit olmayan su kaynakları dağılımı kimi coğrafyalarda “su kıtlığı” sorununa neden olmaktadır. Su kaynaklarının tüm sektörler tarafından su talebini veya minimum gereksinimlerini tam olarak karşılamaması durumu “su kıtlığı” olarak tanımlanmaktadır (Sofrinou & Bishop, 2014, s. 2898). Günümüzde su kıtlığı uluslararası siyasette önem arz eden sorunlardan bir tanesine, değişen iklim koşullarına evrilmiştir.

Su kıtlığı dünyanın herhangi bir yerinde gözlenebilmekte ve Orta Doğu coğrafyası da bu duruma örnek olabilmektedir. Orta Doğu, yağış ve potansiyel buharlaşma arasındaki farktan dolayı pek çok uluslararası raporda su kıtlığı çeken bir coğrafya olarak gösterilmektedir (Chenoweth vd., 2011, s. 17). İklim projeksiyonlarına göre, iklim değişikliğinden kaynaklanan şiddetli su sıkıntısı, tatlı su kaynaklarında %30-50 oranında azalmaya neden olacak ve bu da 2050’lerde bölgede ciddi kuraklıklara ve su kıtlığına yol açacaktır (Milano vd., 2013, s. 499). Aynı zamanda, göllerde ve sulak alanlarda azalan su seviyeleri, azalan toprak nemi ve azalan yeraltı suyu çıkışı nedeniyle kıyıya yakın deniz ortamının değişmesi nedeniyle bölgede artan habitat kaybı riski bulunmaktadır (Klein vd., 2016, s. 119). Dolayısıyla, iklim değişikliğinin doğal kaynakların mevcudiyeti

üzerindeki etkisine eklendiğinde, antropojenik¹ faaliyetler sonucu yoğun su çekilmesi durumunda su sıkıntısı daha da yoğunlaşmaktadır. İklim değişikliğinin nedenleriyle ilgili güncel tartışmalar olsa da, antropojenik faaliyetlerin iklim değişikliğine sebep olduğuna dair genel bir algı vardır (Milano vd., 2013, s. 500). Dolayısıyla, antropojenik faaliyetler iklim değişikliğinin şiddetini ve iklim değişikliği de su sıkıntısının şiddetini belirlemektedir. Başka bir deyişle, antropojenik faaliyetler, iklim değişikliği ve su sıkıntısı arasında karşılıklı bir ilişki vardır (Sofroniou & Bishop, 2014, s. 2898).

Üretim yapısı var olan eğilimleri takip etmeye devam ederse, küresel sıcaklığın 2050'lere dek 3 derece Santigrat (°C) artacağı öngörülmektedir (Sofroniou & Bishop, 2014, s. 2899). Aynı zamanda, sıcaklık artışı özellikle Akdeniz ve Orta Doğu'da su kaynaklarının kullanılabilirliğini azaltacaktır (Chenoweth vd., 2011, s. 17). Çevre ve su kaynakları ile ilgili tüm bu kötümser tahminler potansiyel siyasi krizler çerçevesinde düşünülmektedir. Çevre sorunlarının siyasi bir çatışmaya dönüşeceği ne dair kesin bir kaide olmamakla birlikte günümüzde çevre sorunlarının mevcut siyasi sorunlara katalizör etkide bulunduğu da bir gerçekliktir (Yıldız, 2010).

Irak, bu çalışmada sayılarla da gösterileceği üzere, su kıtlığı yaşayan ülkelerden biridir. Irak'ın önemli su kaynaklarından biri olan Dicle Nehri'nin su yönetiminde geçmişten günümüze iki aktör ön plana çıkmıştır. Bunlar, nehrin doğduğu ve aktığı Türkiye ve Irak Devletleridir. Ancak, bu çalışmada da görülecektir ki, Dicle Nehri'nin su yönetimine 2003 sonrası yeni bir aktör dâhil

olmuştur. ABD ve koalisyon güçlerinin Irak işgali sonrası Irak'ta yeni bir yönetim ve anayasa ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Irak federal bir cumhuriyete dönüşmüştür. Bu dönüşüm ile birlikte Türkiye sınırında ve Irak'ın kuzeyinde Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi adında bölgesel bir yönetim kurulmuştur. Irak'ta 2005 yılında yapılan anayasada federal merkezi yönetim (Bağdat) ile bölgesel yönetim (Erbil) arasındaki yetki meselelerinde muğlaklıklar bulunmaktadır. Bu konu ekseriyetle petrol kaynakları ve geliri paylaşımı bağlamında da tartışılmaktadır (Asharq Al-Awsat, 2022). Benzer bir şekilde; çevre yönetimi, su yönetimi ve baraj yapımı gibi konularda da Bağdat ve Erbil arasında yetki meselesi muğlak ve tartışmalı bir konudur.

Bu çalışmada, Irak'ın su sorunu yaşayacağı varsayımından hareketle, su yönetimi konusunun Bağdat ve Erbil arasında potansiyel bir kriz konusunun var olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bağdat ve Erbil arasında var olan pek çok ihtilafın çözümlenmesi yerine sorunların müzminleşmesi, bu konunun üzerine gidilmesi gerektiği fikrini doğurmuştur. İKBY, su yönetimi konusunda kendi projelerini ürettikçe, diğer deyişle barajlar inşa ettikçe Bağdat'ın bundan memnuniyet duymadığı görülmektedir. Keza barajlar, İKBY'nin su yönetimi konusunda elini güçlendirmektedir. Bu anlamda çalışmada, çevre konusundaki anlaşmazlıkları ortaya koyan vakalar ve tarafların vakalara dair çatışmacı söylemleri veri olarak sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmadaki veriler birincil ve ikincil kaynakların taraması ile elde edilmiştir. Dolayısıyla çalışmada nitel verilerden faydalanılmıştır. Irak'taki su varlığına dair akademik makaleler ve raporlar incelenmiştir. Bununla beraber, tarafların konuya dair görüşlerini ortaya koymak amacıyla da Türkçe, Arapça ve İngilizce yayın yapan pek çok haber kaynağı gözden geçirilmiştir.

1 İnsanın Dünya ekosistemine olan etkisinin en üst düzeylere çıktığı Sanayi Devrimi'nden sonraki dönem Antroposen Çağ olarak adlandırılmaktadır. Antropolojik faaliyetler ise insan faaliyetlerinin Dünya ekosistemlerinde yarattığı değişimlerdir. Bkz. (Dockrill, 2016).

tir. Araştırmanın sonunda meselenin potansiyel bir kriz olduğu iddiası orta çıkmış ve çalışma üç başlık altında incelenmiştir.

Su kaynaklarının yönetimi ve paylaşımı, siyasi boyutu bağlamında çalışmanın ikinci bölümünde tartışılacaktır. Su kaynaklarının paylaşımından doğan siyasi krizlerin temel nedeni bir aktörün diğer aktörleri düşünmeden faydacı bir yaklaşımla hareket etmesidir. Ortak hareket edilmesi gereken bir konuda aktörlerin birlikte bir proje geliştirmemeleri ve sürecin krize evrilmesi sadece Irak'ta görülen bir durum değildir ve çalışmanın ikinci bölümünde bu tespit "hidrohegemonya" ve "ortakların trajedisi" kavramları çerçevesinde tartışılacaktır. Irak'ta su yönetimine dair potansiyel bir krizin varlığı iddiasının yersiz bir kaygıdan kaynaklanmadığı ikinci bölümdeki kuramsal tartışmalar çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çevre ve su yönetimi konusunda tarafların ortak hareket etmemeleri gelecekte daha büyük bir siyasi krizin potansiyelini inşa etmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde genel olarak Irak'ta su varlığı, su güvenliği, Irak'ın su kaynakları ve Türkiye'den Irak'a akan nehirlere dair bilgiler verilmektedir. Bu bölümün amacı, okuyucuyu Irak'ın su varlığı hakkında bilgilendirmek ve hâlihazırda su sıkıntısı yaşayan bir ülke olduğu gerçeğini ortaya koymaktır. Öte yandan, Türkiye'nin Dicle Nehri su yönetimi üzerindeki hâkimiyetinin de diğer aktörlerin tutumu üzerinde etkili olduğu bu bölümde anlatılmaya çalışılacaktır. Dördüncü bölümde ise su kaynaklarının yönetimi konusunda Bağdat ve Erbil arasında potansiyel bir krizin var olduğu olgusu, üç ayrı altbaşlıkta incelenecektir. Öncelikle 2003 sonrası IKBY'nin ortaya çıkışı, Irak'ın yönetim yapısı, Irak Anayasası ve bölgeler arasında yetki konusundaki ihtilaflar anlatılacaktır. En nihayetinde, su yönetimi konusunun siyasi bir boyutunun yanı sıra hukuki bir boyutunun

da olduğu unutulmamalıdır. Ardından Erbil'in Bağdat'tan bağımsız hareket etme eğilimlerinin altı çizilecektir. Bağdat'tan bağımsız hareket etme isteği, su meselesinin de kolay çözümlenemeceği öngörüsünde bulunulmasına yol açmaktadır. Son olarak da IKBY'nin su yönetimi konusunda baraj politikaları ve Bağdat'ın yaklaşımı işlenecektir.

2. Su Çatışma Konusu Olur mu: Hidrohegemonya ve Ortakların Trajedisi

Hidrohegemonya kavramı, realizm kuramının hegemonya kavramı tanımı çerçevesinde düşünülmesi gereken bir kavramdır. Hegemonya kavramı, realist kuram bağlamında, bir aktörün kurallar koyması ve diğer aktörlerin bu kurallar çerçevesinde hareket etmelerini sağlaması şeklinde tanımlanmaktadır (Brown & Ainley, 2005, s. 46). Dolayısıyla, hidrohegemonya da bir aktörün bir başka bir aktör üzerinde su kaynakları üzerindeki egemenliği anlamına gelmektedir (Zeitoun & Warner, s. 440). Hidrohegemonyanın varlığı her zaman olumsuz bir durumun olduğu anlamına gelmemektedir. Hidrohegemonyanın varlığı, eğer iyi bir su yönetimi varsa ve herkese eşit koşullarda su kullanma hakkı tanınıyorsa o zaman olumlu bir hidrohegemonyanın söz konusu olduğu anlamına gelmektedir (Zeitoun & Warner, 2006, s. 441). Öte yandan, "dominant hidrohegemonyanın" ortaya çıkması ise en olumsuz durumdur. Zira bir devlet su kaynakları üzerindeki nüfuzunu kullanarak suyu kullanan diğer aktörler üzerinde etki alanı oluşturmaktadır ve bunun yanında suyu kullanan diğer aktörleri de ciddi su sıkıntısı içine sokma riski yaratmaktadır (Zeitoun & Warner, 2006, s. 442).

Başta iklim değişikliği etkisi olmak üzere pek çok nedenden ötürü azalan su kaynakları daha fazla "dominant hidrohegemon-

ya” durumlarının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Konuya dair yapılan pek çok vaka incelemesinde bu sonuç görülmektedir (Yıldız, 2010). Aktörler en nihayetinde pragmatist adımlar atmaya başlamaktadırlar ve suyun kontrolünü tamamen ellerine geçirmek amacıyla yapısal adımlar atmaktadırlar. Bu yapısal adımlar arasında belki de en çarpıcı olanı Çin Halk Cumhuriyeti örneğinde görülebileceği üzere yeni barajların inşasıyla suyun akımının kontrolünü ele geçirmektir (Liebman, 2005, s. 288). En nihayetinde, uluslararası ilişkilerdeki realist bakış açısıyla bakıldığında tüm aktörlerin kendi çıkarlarını korumak istedikleri aşikârdır. Bu doğrultuda birçok devlet kendi çıkarını maksimize ederek ortak kaynaklar üzerinde kendi kullanımını maksimize etme niyetindedir (Choudhury & Islam, 2015, s. 46).

Bu nedenle Garrett Hardin (1968), sınırlı bir dünyada her bireyin (veyahut her devletin) kendisini kaynak sisteminden kazanımlarını sınırsız bir şekilde artırmaya zorlayan bir sisteme kilitlendiğini ve bunun “Ortakların Trajedisi”² olduğunu vurgular (Hardin, 1968, s. 1245). Nitekim su gibi müşterek kaynaklardaki sınırsız çıkar maksimizasyonunun ve sınırsız özgürlüğün herkesi en sonunda çıkışı olmayan bir yola sokma ihtimali söz konusudur (Hardin, 1968, s. 1246). Dolayısıyla, “rasyonel insanların veyahut devletlerin” eylemlerini engellemek için zorlayıcı yasalar veya kurumlar olmalıdır. Bu yüzden rasyonel insanın (veyahut devletin) eylemleri ancak cebri kanunlar, düzenlemeler ve etkin uluslararası örgütler ile durdurulabilir (Ostrom, 1992, s. 243).

Bu nedenle sınıraşan su kaynakları üzerinde uluslararası hukuktaki düzenlemelerdeki yasal boşluklardan dolayı “rasyonel aktörler” tek taraflı hareket etmeye yönlendirilebilmektedirler. Öte yandan, bazen de anlaşma umudunun olmaması da aktörleri

tek taraflı adımlar atmaya itebilmektedir. Örnek olarak, İsrail - Filistin arasında sınırları aşan atık su arıtma sorununun çözümünde taraflar politik anlaşmazlıklardan dolayı konuya dair müzakereleri sonlandırmışlardır (Fischendler vd., 2011, s. 58). En nihayetinde, İsrail “tek taraflı çevrecilik”³ kapsamında kendi atık su arıtma sistemlerini kurmuş ve Filistin’i kurulan ağın dışında bırakmıştır (Fischendler vd., 2011, s. 59). “Tek taraflı çevrecilik” adımları ile “dominant hidrohegemonya” kurma hedefleri arasında paralellik oluşabilmekte ve bu tamamen aktörlerin izlediği politikalara göre belirlenmektedir. Bu kuramsal çerçeve kapsamında da görüldüğü üzere aktörler beraber hareket etme zemini oluşmadığında faydacı bir yaklaşımla tek taraflı hareket etmekten geri durmaktadırlar. Siyasette tek taraflı politikalar ise muhakkak ki, ilişkilerde kazananın ve kaybedenin olduğu sıfır toplamlı⁴ bir oyna götürmektedir. Bu tür siyasi ilişkiler ise daha büyük krizlerin potansiyelini inşa etmektedir.

3. Türkiye, Dicle Nehri ve Irak’ın Su Güvenliği Meselesi

Irak’ın su kaynaklarına dair tehdit algısı iki noktada yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi iklim değişikliğine dair kaygılardır. Kuraklık önemli çevre sorunlarından biridir. Günümüzde dünyada bu tür çevre sorunları iklim değişikliği nedeniyle daha çok hissedilmektedir. Irak da bu tür sorunları en yoğun yaşayan ülkelerden biri olarak gösterilmektedir. İkincisi ise, Irak yukarıdan aşağıya inen iki nehre bağımlı bir ülke olması açısından da su güvenliği tehlikede olan bir ülkedir (Adamo vd., 2018a, s. 44). Fırat ve Dicle Nehirleri Irak’ta doğmayan ama Irak’ta Şattul Arap

3 Unilateral Environmentalism.

4 Sıfır toplamlı oyun, oyun kuramı başlığı altında, bir tarafın kazancının diğer tarafın kaybına eşit olduğu bir durumu anlatmak için kullanılan bir kavramdır.

noktasında birleşen nehirlerdir. Her iki nehir Türkiye’de doğmaktadır. Bu nehirler üzerinde yapılan barajların Irak’ın su güvenliğini tehlikeye soktuğu ve bu konuda diğer tarafların kaygılarının bulunduğu dair iddialar da bu bölümde işlenecektir.

Irak büyük oranda kuzeydeki dağlık bölgelerde görülen yıllık ortalama 213 milimetre (mm) yağmur yağışına sahiptir. Irak’ın batısında yer alan çöller ve Irak’ın güneyi yağmur açısından zengin değildir (Al-Ansari vd., 2014, s. 1068). Irak’ın su güvenliği ile ilgili bir diğer risk hızlı nüfus artışıdır. Irak’ın nüfus artış hızı yıllık ortalama yüzde 2.31 oranındadır. Nüfus artış, su tüketimini artırmakta ve kişi başı düşen su ortalamasını düşürmektedir (Abd-El-Mooty vd., 2016, s. 7).

Yukarıdaki veriler, Irak’ın Dicle ve Fırat Nehirlerinin su güvenliği konusunda daha hassas olması gerektiğini göstermektedir. Fırat Nehri ile alakalı Irak’ın Türkiye ve Suriye ile süregelen diplomatik ilişkileri bulunmaktadır. Buna karşın, Dicle Nehri’nin su güvenliği ile ilgili soru işaretlerinin Irak tarafından tamamen giderildiği söylenemez; zira Dicle Nehri Türkiye’nin güneydoğusunda doğmakta ve Irak’ın Fish Harbour bölgesine doğru uzanmaktadır. Dicle, Irak’ın kuzeyinde yer alan beş koldan beslenerek Irak’ın güneyine doğru akmaktadır. Türkiye yüzde 40 ve İran yüzde 9 ile Dicle Nehri’nin toplam su kaynağını oluştururken Irak’ta eklenen kollar Dicle’nin toplam su kaynağının yüzde 51’ini oluşturmaktadır. Irak’ta eklenen sular beş önemli koldan gelmektedir. Bunlar; Türkiye’den doğan ve Irak’ta Dicle ile birleşen Yukarı Zap ve Khabour kolları, İran’dan doğup Irak’ta Diyale ile birleşen Aşağı Zap ve Diyale kolları ve Irak’ın içinde Süleymaniye’de doğup Bağdat’ın kuzeyinde Dicle’ye eklenen Adheim koludur (Adamo vd., 2018b, ss. 76-77). Söz konusu beş kolun da IKBY bölgesinden geçiyor olması stratejik açıdan önemlidir.

Bu coğrafi özellik Erbil’e Dicle üzerinde baraj yaparak nehir üzerinde hâkimiyet kurma ve Dicle Nehri su yönetimi üzerinde daha çok söz sahibi olma şansı tanımaktadır. Bu nedendir ki, Irak merkezi yönetimi Dicle Nehri su yönetimi konusunda kaygılanmaktadır.

Yapılan çalışmalarda (Adamo vd., 2018b) gerek iklim değişikliği gerek baraj inşaatları nedeniyle Dicle ve kollarının su havzasındaki su oranında azalma tespit edilmiştir. Yapılan bir çalışmada iklim değişikliğinin Dicle üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Örnekleme olarak Diyale kolu ele alınmıştır. Yapılan araştırmada su havzasındaki düşüş bilimsel olarak tespit edilmiştir (Adamo vd., 2018b, s. 92). Yine başka bir çalışmada (Al-Ansari vd., 2018) barajların Dicle Nehri havzası üzerine etkisi araştırılmıştır. Musul ve Kut bölgelerindeki istasyonlardan alınan bilgilerden hareketle yıllara göre baraj yapımı ve su havzası arasında ters bir ilişki olduğu saptanmıştır. Özellikle 1970’lerden sonra Türkiye’nin baraj inşaatı ile birlikte Irak’ta Dicle’nin su havzasındaki su oranında belirgin azalma yaşanmıştır (Al-Ansari vd., 2018, ss. 29-30). Bu göstergelerden de anlaşılacağı üzere Irak’ta su güvenliği daha da stratejik bir önem arz edecektir. Irak merkezi hükümeti dışında Dicle Nehri üzerinde tasarrufu bulunan Türkiye ve IKBY hükümetleri baraj yapımına devam etmektedir. Irak’ın kuzeyi su kaynakları bakımından Irak’ın geri kalanına göre daha zengin bir bölgedir. Irak merkezi hükümeti su güvenliği politikalarını geliştirirken bu hususlara dikkat etmektedir. Bu konuda, Türkiye’nin baraj yapımı ile birlikte Irak’a daha az su akışının gerçekleşebileceği ve bu olasılık çerçevesinde IKBY’nin tek taraflı tedbirler alacağı savı (Middle East Monitor, 2022) da dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla konuya dair analizler geliştirilirken Türkiye boyutunu da dikkate almak kaçınılmazdır.

3.1. Türkiye ve Irak'ın Su Güvenliği

Dünyanın üçte ikisinin su güvenliği 2025 yılında tehlike altında olacaktır. Bu tehdit karşısında dünyanın birlikte hareket etmesi gerekmektedir. Buna karşın, dünyadaki uluslararası su havzalarının yüzde 60'ı üzerinde adil paylaşım için devletler arasında anlaşma bulunmamaktadır (Al-Muqdadı vd., 2016, s. 1096). Bu durumda su kaynaklarına sahip olmayan ülkeler, su güvenliği tehdidini daha yoğun yaşamaktadırlar. Irak bu devletlerden biridir. Irak'ın en önemli su kaynakları olan Fırat ve Dicle Nehirleri Türkiye'de doğmaktadır. Bununla birlikte, Irak ile Türkiye arasında Irak'ın su güvenliğini garanti altına alan bir su anlaşması bulunmamaktadır.

Türkiye ve Irak arasında su üzerine ilk olarak 1946 yılında bir anlaşma yapıldı. İyi Komşuluk ve Dostluk Anlaşması olarak adı geçen bu anlaşma, Irak'a sel tehlikesine karşı Türkiye'de baraj yapımına izin veriyordu. Bu bağlamda, su meselesi iki ülke arasında 1960'lara dek teknik ve mühendislik meselesi olarak görüldü. 1960'lar ile birlikte bölge ülkelerinde görülen nüfus artışı ve tarım politikalarındaki değişim su meselesini daha stratejik hale getirdi. Bu bağlamda geliştirilen sulama ve baraj projeleri su güvenliği konusunda Irak'ın tehdit algılarını artırdı (Dohrmann & Hatem, 2014, s. 576). Türkiye 1975'te uzun süreli bir baraj politikası başlattı. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) adı verilen proje kapsamında 22 baraj ve 19 hidroenerji inşa edildi. GAP kapsamında inşaatı tamamlanan barajlar ile birlikte Türkiye su meselesinde hegemon bir ülke haline geldi (Oktav, 2017, ss. 242-245).

Türkiye ve Irak arasında su akışı miktarı konusunda bir protokol olmasa da bu konuda Türkiye'nin dış politikada bir prensip ilkesi bulunmaktadır. Türkiye 1987 yılında Atatürk Barajı'nı inşa eder-

ken Suriye ile bir protokol imzaladı. Protokole göre Türkiye saniyede en az 500 m³ (500 m³/s) su akışı konusunda Suriye'ye garanti verdi. Türkiye, Suriye ile Fırat Nehri üzerinde uyguladığı bu prensibi Irak ile Dicle Nehri üzerinde de uyguladı (Kıbaroğlu, 2014, s. 160). Dolayısıyla Türkiye ve Irak arasında bir protokol bulunmasa da prensip olarak kabul edilen bir ilkenin varlığından söz edilebilir.

Türkiye GAP'ı bölgesel bir kalkınma planı olarak sunmaktadır. Türkiye'ye göre GAP, Güneydoğu bölgesinin tarım alanında gelişmesi için, barajlar ve sulama projelerinden ibarettir. Buna karşın proje ile ilgili Irak'ın düşünceleri ve yaklaşımı farklıdır. Irak'ta, 1990'lardan itibaren iki devlet arasında husumet durumlarında suyun bir siyasi pazarlık aracı olarak kullanıldığı düşüncesi hâkimdir (Oktav, 2017, s. 240). Türkiye bu projelerin Suriye ve Irak'a karşı stratejik hamleler olarak görülmesini istemese de dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in şu sözleri dikkat çekicidir; "Onların petrol bizim ise su kaynaklarımız var. Biz onlardan petrolünün yarısını talep etmiyorsak onlar da su konusunda aynı şeyi bizden talep edemezler." (Forsythe, 2017, s. 173). Demirel'in bu açıklaması, Türkiye'nin su kaynaklarını pazarlık aracı olarak kullandığı şeklinde yorumlanmıştır. Türkiye'nin su yönetimi konusunda politikalarına dair bir niyet okuması doğru olmasa da Iraklıların algısını burada vurgulamak önemlidir.

Irak kamuoyunda, Irak'taki su sorununun müsebbibi Türkiye görülmektedir. Dönemin Irak Su Kaynakları Bakanı Abdul-Latif Jamal Rasheed su kesintilerinden dolayı Türkiye'yi suçlamıştır. 2011 yılına dek Irak Su Kaynakları Bakanı Abdul-Latif Jamal Rasheed su sorununun çözümü için üç defa İstanbul'a gittiğini buna karşın bir sonuç alamadığını belirtmiştir. Iraklı yöneticilerin bu yönlendirmeleri sonucunda Iraklı çiftçilere neden tarımın verimsiz

olduğu sorulduğunda, Türkiye'nin su kesintisi yaptığı ve bu nedenle tarımın verimli olmadığını belirtmişlerdir (Chulov, 2010, ss. 34-36). Bunun dışında dönemin Irak Su Kaynakları Bakanı Hasan Janabi, Irak'ta 2018 yılında yaşanan kuraklığın sebebini de Türkiye ve Türkiye'nin inşa ettiği barajlar olarak göstermiştir (Al-Merca', 2019).

Iraklı siyasetler 2019'da yaşanan kuraklık nedeni olarak özellikle Ilısu Barajı'nı işaret etmişlerdir. Buna karşın Iraklı bakanlar yanlış bir yönlendirmede bulunmaktadır. Zira Ilısu Barajı 2018 yılında su toplama kapasitesine ulaşamamıştır. Türkiye, söz konusu dönemde Ilısu Barajı'nın yapımına devam etmekte ve tarihi kent Hasankeyf'in taşınması üzerine çalışmaktaydı (Sixdegrees, 2018). Dolayısıyla 2018 veya 2019 yıllarında Ilısu Barajı nedeniyle Irak'ın kuraklık yaşadığı söylemi gerçeği yansıtmamaktadır. 2009 yılında dönemin Türkiye Enerji ve Doğal Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Türkiye'nin suyu bir çatışma veya silah aracı değil, işbirliği aracı olarak gördüğünü ifade etmiştir. Gösterge olarak da Yıldız, su akışının düştüğü dönemlerde Türkiye kendi topraklarında saniyede 350 m³ su akarken komşularına vaat ettikleri 500 m³/s su akışını sağladıklarını ortaya koymuştur (Oktav, 2017, s. 245). Türkiye son dönemde Irak'ı kaygılandıran Ilısu Barajı ile ilgili de Irak ile ortak çalışmalar başlatmıştır. Dönemin Türkiye Bağdat Büyükelçisi Fatih Yıldız, Türkiye'nin Irak ile müzakerede bulunmadan Ilısu Barajı'nı doldurmayacağını belirtmiştir (Goran, 2018). Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan da İstanbul Belediye Başkanlığı döneminden bu yana birlikte çalıştığı Veysel Eroğlu'nu Irak ile ilgili su sorununu çözümlemek üzere görevlendirmiştir (Taştekin, 2019). Eroğlu 2019 yılından itibaren Irak merkezi hükümetiyle çeşitli toplantılar yapmaktadır. Türkiye, Irak'ın su güvenliğini sağlamak amacıyla ülkeye mühendislik desteği

dâhil pek çok alanda destek sağlamaktadır (Kılıç, 2019).

Türkiye'nin GAP kapsamında inşa edilen barajlar ile birlikte Dicle üzerindeki su yönetimi hâkimiyetini artırdığı bir gerçektir. Ankara yakın dönemde su meselesini bir çatışma aracından çok işbirliğinin artırılması konusunda bir fırsat olarak görse de Iraklıların bu konuda kaygılı olduğu gerçeği yadsınmamalıdır. Uzun vadede Dicle Nehri'nde görülebilecek bir su sıkıntısı durumunda Türkiye'nin barajları araçsallaştırarak nasıl bir su yönetimi izleyeceği Iraklılar açısından soru işaretidir. Bununla birlikte, Bağdat için soru işareti 2003 yılından sonra sadece Ankara ile sınırlı değildir. Dicle Nehri Türkiye'de doğmakla birlikte IKBY sınırlarından geçip güneye akmaktadır. Dolayısıyla Bağdat ve Ankara arasında müzakeredilen konu artık Bağdat, Erbil ve Ankara arasında müzakere edilir duruma gelmiştir.

4. Dicle Nehri Su Yönetiminde ve Paylaşımında Yeni Aktör

Irak 2005 Anayasası Irak'ta üç vilayetin birleşerek bölgesel yönetim oluşturabilmesine imkân veren düzenlemeler içermektedir. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı üç vilayet olan Duhok, Erbil ve Süleymaniye de 2005 Anayasası'na göre birleşerek Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi oluşmuştur. Bölgesel yönetim, Körfez Savaşı sonrası 1991-2003 yılları arasında Bağdat'tan bağımsız bir şekilde siyasi yapılanmasını gerçekleştirdi. Erbil 2003 yılından sonra da Irak'a bağlı kalsa da olabildiğince Bağdat'tan bağımsız otonom bir bölge olarak varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Bağdat ve Erbil arasında yetki paylaşımı konusu, belli konular çerçevesine genellikle taraflar arasında krizlere yol açmaktadır. İhtilafli bölgeler ve petrol meseleleri gibi su meselesi de taraflar arasında krizli konulardan biridir.

Merkezi hükümet ile bölgesel hükümet arasında yetki sorununun yaşanması sadece Irak'a özgü bir durum değildir. Örneğin su konusunda, devletlerarası su çatışmasından çok ülkeler içinde bölgeler arası su çatışması görülmektedir. Su konusundaki çatışmalar da müzmin çatışmalara dönüşebilmektedir. Bu çatışmaların çıkmasına neden olan en önemli faktör hukuki düzenlemenin açık bir şekilde olmamasıdır (Moore, 2018, ss. 2-3). Irak'ta da benzer bir tablo bulunmaktadır. IKBY, Bağdat'tan bağımsız bir su yönetimi politikaları izlemektedir. Bağdat'ın onay vermediği ve finanse etmediği baraj projelerini hayata geçirmektedir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle IKBY'nin Bağdat'tan bağımsız hareket etme eğilimleri su meselesinden bağımsız bir şekilde ele alınacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere, su meselesi işbirliği alanı da olabilmektedir. Ancak, tarafların aralarındaki meselelerde uzlaşmaz eğilimleri tarihsel süreçte gösterilerek su meselesinin de kolay çözümlenebilir bir mesele olmayacağı ifade edilmeye çalışılacaktır. Ardından su yönetimi konusunda tarafların farklı yaklaşımları ve IKBY'nin baraj politikaları işlenecektir.

4.1. IKBY'nin Bağımsız Hareket Etme Eğilimleri

Modern Irak; Osmanlı Devleti'nin Basra, Bağdat ve Musul vilayetlerinin birleştirilmesi ile 1921 yılında kurulmuştur. Modern Irak tarihinde Kürtlerin her dönemde Irak Devleti ile bütünleşmiş olmadıkları görülmektedir. Irak Devleti'nin yetersiz kapasitesi kadar Kürtlerin bağımsızlık isteği de bütünleşmeyi engellemiştir (Salihi, 2017). Kürtlerin, Bağdat ile çatışma halinde olduğu ve Bağdat'a karşı ayaklandıkları pek çok hadise yaşanmıştır. İlk olarak Musul vilayetinde yaşayan Kürtler, kolonyel güçler ve Bağdat'a karşı ayaklanmışlar ve ardından otonom bir yönetim oluşturmaya çalışmışlardır.

Kürtlerin Irak'tan ayrılma talebine kısaca değinecek olursak; süreç kendini Kürtlerin Kralı ilan eden Mahmut Berzenci'ye dek uzatılabilir. Berzenci, ilk olarak 1923 yılında ayaklanır ve İngiltere ayaklanmaları şiddetle bastırır. Berzenci'den sonra Irak'ta Kürt siyasi hareketinin liderliğini Mustafa Barzani yapar. Bu süreçte Barzani Kürdistan Demokratik Partisi'ni (KDP) kurar. Barzani, Kürt siyasi hareketinin liderliğini üstlenir ve zaman zaman Bağdat ile iyi ilişkiler kursa da ayrılıkçı siyasetinden uzaklaşmaz ve özellikle 1960'larda pek çok ayaklanma girişiminde bulunur. Barzani, 1975 yılında gücünü kaybeder. Irak ve İran çeşitli konularda mutabakatta buldukları Cezayir Anlaşması'ndan sonra Barzani İran'dan destek görmez ve Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınır. Barzani'nin Irak'tan uzaklaşmasının ardından Kürt siyasi hareketinde yeni aktörler ortaya çıkar. KDP'den ayrılan Jalal Talabani ve İbrahim Ahmed Irak'ta yeni bir siyasi hareket oluştururlar (Kreyenbroek & Sperl, 2015, ss. 19-21). Birinci Körfez Savaşı sonrası Kürtler, Bağdat yönetimine karşı yeniden ayaklanır. Bu dönemde Kürt siyasetinde iki önemli aktör bulunur. Mesut Barzani'nin KDP ve Celal Talabani'nin Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) partileri Körfez Savaşı sonrası daha önemli aktörler haline gelir.

Irak, 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal eder. Irak'ın Kuveyt işgalinden sonra ABD, Irak'tan Kuveyt'te gerçekleştirdiği işgali sonlandırmasını ister. Irak bu isteği reddedince ABD Irak'a karşı askeri operasyon başlatır. Kürtlerin Saddam'a karşı bu süreçte ayaklanması ABD operasyonunun önemli bir parçasıdır. Barzani ve Talabani güçleri Nisan 1991'de Irak'a karşı ayaklanır ve Temmuz 1991'de Süleymaniye ve Erbil kentlerini kontrol altına alır. Buna karşın, Saddam yönetimi Kürtlerin yaşadığı bölgelere ambargo uygular (BBC News Arabic, 2019). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı 668 no'lu ka-

rar sonrası 36. paralelin kuzeyi uçuşa yasak bölge olarak kabul edilir. Bu karar Irak Kürtleri üzerindeki baskıyı azaltır. Kararın ardından alınan askeri tedbirler ile Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Duhok, Erbil ve Süleymaniye kentleri Bağdat yönetiminin denetiminden çıkar. Dolayısıyla Irak'ta Kürtlerin özyönetimi için ilk önemli adım atılmış olur (Marr, 2012, ss. 233-234).

Irak'ta Kürtlerin kendi öz yönetimlerini oluşturmak için attıkları bir diğer önemli adım bölgesel 1992 seçimleridir. Seçimlerin sonucunda Kürtlerin iki önemli siyasi hareketi olan KDP ve KYB partileri meclisi eşit bir şekilde paylaşmıştır. Yönetim de aynı şekilde bu iki parti arasında bölüştürülmüştür. Ancak, iki siyasi parti arasında bölgesel yönetim konusundaki gerginlik 1998 yılına kadar devam etmiştir. Bill Clinton'un arabuluculuk çalışmaları sonucunda 1998 yılında tekrar taraflar arasında bir uzlaşma sağlanmıştır (Yıldız, 2004, s. 49). Bölgesel yönetim, bu tarihten itibaren otonom bir bölge olma çalışmalarını hızlandırmıştır. Böylece Kürtler, Irak'ta Baas iktidarı düşene dek Saddam Hüseyin'e muhalif gruplar arasında en pekiştirilmiş topluluk olma özelliğini kazanmıştır. Kürtler 2003 sonrası süreçte bu durumun avantajlarını yaşamışlardır.

ABD'nin ve koalisyon güçlerinin 2003 Irak işgalinden sonra Kürtler, Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde yer aldılar. Kürtlerin en önemli beklentisi daha önceden elde ettikleri imtiyazları ve kazanımları yeni Irak Devleti'nde de korumaktır. İşgal sonrası yapılan anayasaya göre Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Irak'ın içinde federal bir bölge olarak kabul edildi. Kürtler Irak'ı üniter yapıdan federal yapıya dönüştürerek "devlet benzeri"⁵ özelliklerini pekiştirdiler.

Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ni federal hükümete tamamen bağlı bir bölgesel

yönetimden çok devlete benzer bir yapı olarak görmek daha doğru olacaktır. Irak, devlet kapasitesi bağlamında zayıf devlet olarak nitelenen bir devlete sahiptir (Salih, 2017). Irak kurulduğu tarihten itibaren Kürtleri devlete entegre etmeyi başaramamıştır. Kürtler 2003 sonrası da federal yapı içinde olabildiğince Bağdat'tan bağımsız ve otonom bir yapı şeklinde varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu çalışmada IKBY bir "devlet benzeri" yapı olarak değerlendirilmektedir. Aram Rafeat'ın çalışmasında (2018) belirtildiği gibi IKBY bir devletin sahip olması gereken özelliklere sahiptir. Dünyadaki diğer federal bölge örneklerinden farklı olarak Fransa, Türkiye ve İran gibi pek çok ülkede dış temsilciliği bulunmaktadır (Rafeat, 2018, s. xiv). Bu temsilcilikler Erbil'in Bağdat'tan bağımsız bir şekilde uluslararası siyaset izlediğini de göstermektedir.

Günümüzde Bağdat ve Erbil arasındaki krizler iki noktada yoğunlaşmaktadır. Bunlardan biri ihtilafı bölgeler, diğeri ise doğal kaynakların yönetimi ile ilgili meselelerdir. IKBY; Duhok, Erbil ve Süleymaniye vilayetlerinden oluşmaktadır. IKBY, Kürtlerin bulunduğu diğer illeri de kendi yönetimine katmak istemektedir. Bu bölgeler "ihtilafı bölgeler" olarak adlandırılmaktadır. Anayasa'nın 140. maddesine göre söz konusu bölgelerde referandum yapılması gerekirken siyasi krizler ve güvenlik sorunları nedeniyle yapılması gereken referandum yapılmamıştır. Bu nedenle "ihtilafı bölgeler" meselesi Erbil ve Bağdat arasında krize yol açmaktadır. İhtilafı bölgelerden biri olan Kerkük ile ilgili Mesoud Barzani'nin yaptığı açıklamada şu sözler dikkat çekmektedir; "İraklılar şunu bilmelidir ki, hepimiz Kerkük için ölürüz. Kerkük'ün bir daha düşmana bırakılmasına asla izin vermeyiz." Barzani ayrıca şunu vurgulamıştır; "Bugün elde edilen kazanımlar kan ile elde edilmiştir. Sınırların değişimine asla izin vermeyeceğiz." (Rafeat, 2018, s. XIV).

5 Quasi-state kavramının çevirisidir.

Barzani'nin Irak'tan "düşman" olarak bahsetmesi Erbil'in Bağdat algısını yansıtmaktadır. Barzani'nin konuşmasında dikkat çeken bir diğer husus, bölgesel yönetimin hâkim olduğu bölgeler ile merkezi yönetimin bölgeleri arasındaki ayrımı "sınır" olarak görmesidir. Mesut Barzani, 2012 yılından itibaren mevcut ihtilaflardan dolayı bağımsızlık söylemini dile getirmektedir. Bunun dışında da Barzani verdiği bir demeçte Kürtlerin bir gün bağımsız olacağını ifade etmiş ve temennisini ortaya koymuştur (Rafaat, 2007, s. 274). Tarafların ortak gelecek tasavvuru içinde olmamaları altı çizilmesi gereken önemli bir husustur. Bu yaklaşım tek taraflı politikaların temelini oluşturur ki, bu durum işbirliğinden çok çatışmayı doğurmaktadır.

Kürtlerin Bağdat'tan bağımsız bir şekilde hareket etmek istedikleri bir diğer alan doğal kaynakların kullanımınıdır. Anayasanın 112. maddesinde federal merkezi hükümet "var olan petrol yataklarını" yönetir ifadesi bulunmaktadır. Bölgesel yönetim, geçmişten bu yana var olan petrol yatakları dışında yeni keşfedilen kaynaklarda yönetim hakkının kendilerinde olduğunu iddia etmektedir. Buna karşın, Bağdat yönetimi bunu kabul etmemekte ve bölgesel yönetimin petrol satışını uluslararası enerji şirketlerine şantaj yaparak engellemektedir (Nader vd., 2016, s. 36). IKBY mevcut başkanı Naçirvan Barzani, Kürtlerin kendi topraklarında keşfettikleri yeni petrol rezervlerini yönetme hakkının kendilerinde olması gerektiğini savunmaktadır (Rafaat, 2007, s. 285). Doğal kaynaklara dair anayasal muğlaklık ve siyasi çatışma en çok ön plana çıkan konu olsa da su yönetimi konusunda da benzer bir durum bulunmaktadır.

4.2. Bağdat ve Erbil Arasında Su Yönetimi Konusunda Farklı Düşünceleri

Bağdat ve Erbil arasında su konusunda büyük bir çatışma yaşanmasa da ortak hareket edildiği de söylenemez. Bağdat ve Erbil'in farklı su yönetimi projelerinin olduğu görülmektedir. Bu konuda taraflar birbirinden bağımsız hareket etmektedir. Irak Su Kaynakları Bakanlığı ekseriyetle Irak'ın orta ve güney bölgelerinde faaliyetler yürütmektedir. Bu durum, Bakanlığın web sitesinin ("نشاطات | وزارة الموارد المائية")⁶ faaliyetler bölümünde açık bir şekilde görülebilmektedir. Bağdat, IKBY'nin hâkim olduğu alanda su projelerine çok fazla katkı sağlamamaktadır. Bölgesel yönetimin su yönetimi konusunda bağımsız hareket etmesi, Bağdat'ın su güvenliği meselesini akla getirmektedir. Burada yetki paylaşımı sorunu olduğu aşikârdır. Söz konusu yetki paylaşımı ise bu bağlamda anayasal düzenlemeler ile aşılabılır. Buna karşın, Bağdat ve Erbil arasında yetki açısından mevcut anayasada muğlaklık bulunmaktadır. Başka bir ifade ile merkezi hükümetle bölgesel hükümetin yetki ve sorumlulukları anayasada açık bir şekilde belirtilmemiştir.

Mevcut Irak Anayasası, uzun müzakereler sonucunda hazırlanmadı. Irak'ta Anayasa 2005 yılında birkaç haftada hazırlandı ve halkın onayına sunuldu. Yeni bir anayasa oluşturmak için bu süre oldukça kısaydı. Karşılaştırma yapmak gerekirse, Arap Ayaklanmaları sonrası Tunus'ta da bir devrim gerçekleşti ve devrim sonrası anayasal yapıya geçiş sürecinde anayasa müzakereleri iki yıl devam etti. Irak'ta 2005 Mayıs ayında başlayan müzakereler Ağustos ayında sona erdi ve halkın onayına sunuldu. ABD, anayasada eksik kalan bölümleri zamanla yeni yasanın tamamlayacağını varsaydı. Ancak, uzlaşma için müzakere tecrübesi yetersiz olan Iraklı etnik temelli siyasi partiler anayasadaki eksik bölümleri

6 Su Kaynakları Bakanlığı/Faaliyetler

tamamlayamadı (Musings on Iraq, 2014). Bu anlamda su yönetimi konusunda bölgesel ve merkezi yönetimin yetki paylaşımı konusundaki muğlaklık da giderilemedi.

Irak Anayasası'nda, su yönetimi konusunda tarafların yetkilerine işaret eden iki madde karşımıza çıkmaktadır. Anayasanın 110. maddesinin 8. paragrafında Irak dışından gelen suların gelmesini federal merkezi hükümet garantiler ve Irak içindeki suyun dağılımını da yine federal merkezi hükümet sağlar denmektedir. Öte yandan 114. maddenin 7. paragrafında federal merkezi hükümet ile bölgesel hükümet iç suyun yönetimi ve dağılımı konusunda birlikte karar verir ve bunu yasa ile belirler denmektedir (Pimodan, 2016, s. 24). Öte yandan, günümüze dek suyun yönetimi konusunda yetki paylaşımını belirleyen anayasal bir hüküm, anlaşma ya da mahkeme kararı bulunmamaktadır. Bu durumda taraflar yasaları kendi öncelikleri doğrultusunda yorumlamakta ve bir uzlaşmaya varamamaktadır. Burada yasanın uygulanması konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri, sınıraşan suların Irak'a istenildiği oranda girmemesi durumunda bölgesel hükümetin kendi su güvenliği politikasını uygulayabileceği yönündedir (Abdulrahman, 2017, s. 1018). Öte yandan bir diğer tartışma Dicle Nehri kollarının hangi statüde değerlendirileceği ile ilgilidir. Irak'ta sınıraşan sular denildiğinde Fırat ve Dicle Nehirleri akla gelmektedir. Fırat ve Dicle Nehirleri Türkiye, Suriye ve İran'dan gelen sınıraşan sular olmasına karşın, nehirler Irak'ın içinden de eklemlenen kollar bulunmaktadır. Bu kollar üzerinde kimin yönetme hakkı olduğu da yasayla ortaya konulmalıdır (Maden & Kılıç, 2012, ss. 23-24). Anayasadaki belirsizlik uzun vadede olabilecek riskleri akla getirmektedir. Irak, komşu ülkeleri ile anlaşarak su güvenliğini sağlayabilir mi, IKBY kriz durumlarında suyu merkezi yönetime karşı bir pazarlık aracı olarak kullanabilir mi? Bu sorulara net cevaplar

verilemediğinden su kıtlığı zamanında baraj konusu, potansiyel bir kriz olarak değerlendirilmektedir.

Irak merkezi hükümeti, su güvenliğini daha çok suyun geldiği ülkeler ile müzakereler yoluyla korumaya çalışmaktadır. Anayasal sorumluluk olarak da merkezi hükümetin görevi Türkiye, İran ve Suriye'den gelen su miktarını güvence altına almaktır. Bu nedenle Bağdat'ın şimdiye dek su güvenliği konusunda Erbil'i sert bir şekilde karşısına aldığı söylenemez. Irak Su Kaynakları Bakanı Cemal el-Adili 2019 yılında katıldığı bir tv programında Irak'ın su problemi olmadığını belirtmiştir. Bakan Irak'ta haznedilen mevcut suların İllisu Barajı kapasitesinin üç katı olduğu ve bu Irak'ın iki yıllık su ihtiyacını karşılayacağını söylemiştir. Bakan'a göre Irak'ın bir su sorunu olmadığı için Irak'ın önceliği baraj yapmak değil mevcut barajları geliştirmektir (YouTube, 2019). IKBY'de Su kaynakları ve Barajlar Direktörü görevinde bulunan Akram Ahmed, Bağdat ile baraj inşaatı konusunda benzer düşünmediklerini belirtmiştir. Ahmed, IKBY bölgesinde çeşitli nedenlerden dolayı baraj sayısının artırılması gerektiğini savunmaktadır. Ahmed, Bağdat'ın itirazlarına rağmen baraj inşaatını sürdüreceğini belirtip kendi su kaynakları üzerinde kontrol sağlayacaklarını söylemiştir (Chomani & Bijmens, 2016, s. 15). IKBY'nin Bağdat'tan bağımsız bir şekilde baraj inşaatını yapması orta ve güney Irak için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Özellikle 2017'de başlayan IKBY'nin bağımsızlık talebinden bu yana Bağdat ve Erbil arasında gerilimlerin artması, su yönetimi meselesini daha önemli hale getirmektedir. Irak'ta, geçmişteki tecrübeler sonucunda oluşan hafıza da suyun bir silah olarak kullanılabilirliği düşüncesi doğurmaktadır. Barajların bir silah olarak kullanılması Irak siyasetinde yakın geçmişte görülen vakalardır. Saddam Hüseyin, 1991 güney ayaklanmaları sonrası kendilerine nehir kenarında habitat oluş-

turan Marş Arapları'nı cezalandırmak için bölgeye su akışını sınırlandırmıştır. Yakın geçmişteki bir diğer örnek, sözde Irak Şam İslam Devleti'nden (DEAŞ) verilebilmektedir. DEAŞ hâkimiyet kurduğu bölgelerde barajları ve su yönetimini siyasi hedefler doğrultusunda kullanmıştır (Salim, 2014).

Erbil ve Bağdat arasında suyun siyasi bir araç olarak kullanılabilmesinin sinyalleri ilk olarak 2014 yılında görüldü. Merkezi ve bölgesel yönetimin ihtilafları sonucu Irak Başbakanı Nuri el-Maliki yönetimi döneminde, IKBY'e aktarılması gereken bütçe düşürüldü. Bazı Kürt siyasetçiler ise buna karşılık olarak güneye akan nehir sularının kesilmesini önerdi (Rudaw, 2015). Suyun bir siyasi araç olarak kullanılabilmesine dair bir diğer gösterge de 2016'da yaşanan bir diğer olayda görüldü. Kuş gribi şüphesi iddiası ile Bağdat yönetimi, IKBY bölgesinde üretilen tavuk ve tavuk ürünlerinin ülkenin diğer bölgelerine geçişine izin verilmediğini açıkladı. IKBY Tarım Bakanı Abdulsettar Majid, Summaria News'a yaptığı açıklamada Bağdat yönetiminin aldığı kararın siyasi bir karar olduğunu belirtti. Aynı zamanda benzer bir şekilde karşılık vereceklerini de ifade etti. Majid, IKBY'nin karşılık olarak Dicle suyunun akışını azaltmayacağını ama Bağdat'ın bu tür kararlar aldığı sürece bunun düşünüleceğini söyledi (Kitabat, 2016). Irak'ta resmi görevlilerin su konusundaki açıklamaları, suyun bir silah olarak kullanılabilmesi algısı oluşturdu.

Bağdat ve Erbil konunun çözümü için zaman zaman biraraya gelmiştir. Irak, ülkedeki su sorunlarının çözümü için bir komisyon oluşturmuştur. Buna karşın, komisyon üyelerinden sadece biri IKBY'yi temsil etmiş ve IKBY de bu dağılım adaletsiz bulmuştur (Chomani & Bijmens, 2016, s. 17). Toplantılardan sonuç alınamadıkça, IKBY kendi su ve baraj politikalarını tek tarafı olarak uygulamaktadır. Politikaların

tek tarafı olduğu ve Iraklı yetkililerin bundan rahatsızlık duyduğu verilen demeçlerden de anlaşılmaktadır. IKBY 2022 yılında Çin şirketi, Power China ile dört baraj inşası için anlaşma imzaladıktan sonra Irak Su Kaynakları Bakanı Ali Radi bu anlaşmaları eleştirmiştir. Bağdat, IKBY bölgesinde elektrik üretimi için baraj yapımına karşı çıkmazken su depolama amacıyla yapılan barajlara karşı çıkmaktadır. Mevcut projeler ise su depolama gayesiyle yapılan barajlardır. Radi, bölgesel yönetimin uyguladığı projelerin Dicle Nehri su akışına zarar verdiği yönünde açıklama yapmıştır (Middle East Monitor, 2022).

4.3. IKBY'nin Su ve Baraj Politikaları

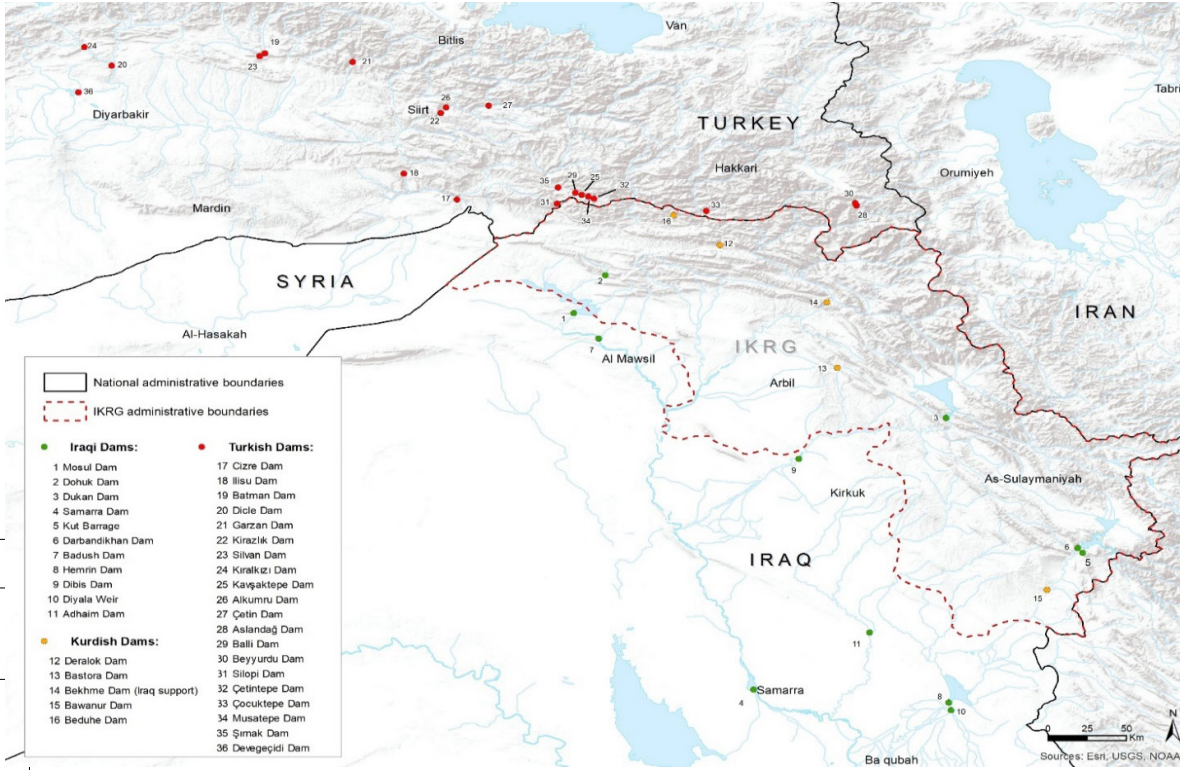
IKBY'de nüfus artış hızı ve göç alan bir bölge olması nedeniyle su ihtiyacı her geçen gün artmaktadır. İhtiyacın artacağına dair öngörüler bilimsel çalışmalarla da ortaya konulmuştur. Yapılan bir araştırmada IKBY'de 2010 yılında tüketilen su ile 2030 yılında ihtiyaç duyulacak olası su miktarı karşılaştırılmıştır. Araştırmada, IKBY'de 2030 yılında tüketilecek suyun miktarı 2010'da tüketilen suyun iki katı olacağı sonucuna varılmıştır (Yousuf vd., 2018, s. 13). Öte yandan IKBY'nin kontrol ettiği bölgeler, su kaynakları bakımından zengin bölgeler arasında olduğu unutulmamalıdır. Dicle Nehri'nin yanı sıra Dicle'nin kolları olan Khabour, Yukarı Zap, Aşağı Zap ve Sirwan IKBY'nin hakim olduğu coğrafyada yer almaktadır (Yousuf vd., 2018, s. 7). Bunun dışında IKBY'de yağın yağmur suları Irak ortalamasının üstündedir. Bölgesel yönetim alanına 2018 yılında 20 milyar m³ yağmur düşmüştür (Rudaw, 2018). Keza, IKBY bölgesi yer altı suları bakımından da bölgenin zengin olduğu söylenebilir (Qader, t.y.).

Bölgesel yönetimin mevcut suların yönetimi ve baraj yapımı konusunda merkezi yönetime göre daha istekli olduğu görülmektedir. Baraj konusunda bölgesel yöne-

timin merkezi yönetimden bağımsız bir politika izlediğinin göstergesi barajların finansmanında gizlidir. Bölgesel yönetim kendi bütçesiyle söz konusu barajları yapmaktadır. Bölgesel yönetim 2014'ten sonra ekonomik kriz yaşamasından dolayı baraj yapımı konusunda yavaşladı da uluslararası kurumlardan sağladığı finansman ile baraj projelerini sürdürmeyi planlamaktadır. Şekil 1'de görüldüğü üzere IKBY'de Dokan, Derbendikhan ve Duhok gibi büyük kapasiteli barajlar bulunmaktadır. Bunun dışında inşaatı yabancı firmalar tarafından devam etmekte olan barajlar da bulunmaktadır (Kurdistan24, 2018). Duhok çevresinde küçük ölçekli barajlar bulunmaktadır. Bunlar Benata, Bilijonka, Ghilische, Kora, Ghilbob, Bihere, Darkor ajom, Basali, Beghabor, Levo ve Girbir Barajlarıdır (Maden & Kılıç, 2012,

s. 24). IKBY planlarına göre 18 baraj yapımı daha bulunmaktadır. Beş yıl içinde bu barajların tamamlanması planlanmaktadır. Planlanan barajların bitirilmesi durumunda IKBY'nin barajlarda yedi milyar m³ su saklama kapasitesi olacaktır (Rudaw, 2018). Uzun vadede IKBY'nin farklı kapasitelerde olmak üzere 245 baraj yapımı projesi de bulunmaktadır. Bununla beraber, baraj planları ile ilgili net bir zaman çizelgesi sunulmamaktadır. IKBY Su Kaynakları ve Barajlar Direktörü Akram Ahmed, IKBY'nin sulama, tarım, balıkçılık ve turizm için baraj yapımını önemseydiğini belirtmiştir. Ahmed, finansmanın sağlanması durumunda 35 barajın yapımına başlamak istediklerini de ifade etmiştir (Walker, 2020). Dolayısıyla, IKBY gerçekleştirmek istediği baraj politikalarını tamamladığında mevcut suyu saklama ka-

Şekil 1. IKBY Tarafından Planlanan Büyük Kapasiteli Barajların Coğrafi Konumları

Kaynak: Söz konusu harita yazarlar tarafından üretilmiştir.

pasitesi artacaktır. Su saklama kapasitesinin artması ise Bağdat'a karşı Erbil'in elini güçlendireceği bir gerçektir.

5. Sonuç

Su kıtlığı artıkça hidrohegemonya önemli bir kavram haline gelmeye başlamıştır. Aynı su kaynağından faydalanan taraflar suyun akışının kontrolü ve su kaynakları üzerinde hâkimiyet için birbirleriyle rekabet edebilmektedirler. Su konusu her zaman bir çıkar çatışması konusu olmak zorunda değildir. Öte yandan, taraflar bu konuda anlaşamadıkları takdirde konunun önemli bir krize dönüştüğü pek çok örnekte görülmektedir. Çalışmada ele alınan vakada da Bağdat ve Erbil arasında su yönetimi konusunda ortak politikaların olmadığı görülmektedir.

Çalışmada Dicle Nehri'nin su güvenliği ve bunun siyasi sonuçları üzerinde durulmuştur. Dicle Nehri'nin su seviyesindeki değişimler, nehrin geçtiği coğrafyalardaki tarafların su yönetimi sürecini belirleyecektir. Çalışmada ortaya konulduğu üzere iklim projeksiyonlarında Dicle Nehri'nin su seviyesinin azaldığı ve gelecekte daha da azalma yönlü olabileceği öngörülmektedir. Konuya dair bir diğer olgu ise Türkiye'nin GAP kapsamında toprakta doğan nehirler üzerinde pek çok proje yürütmesidir. Türkiye'nin sınıraşan su kaynakları üzerinde GAP kapsamında oluşturabileceği "olumlu hidrohegemonya" önemlidir. Günümüzde konuya dair Ankara ve Bağdat arasında ortak koordinasyon mekanizması inşa edilmiştir. Buna karşın, Dicle Nehri sularında azalması ihtimali çerçevesinde IKBY kendi projelerini gerçekleştirmektedir. IKBY'nin aldığı barajların inşası kararları "tek taraflı çevrecilik" kapsamında değerlendirilebilir. IKBY "rasyonel aktör" rolünü almayı hedeflemektedir. Kendi çıkarlarını, başkalarının çıkarlarının minimum düzeye inme riskine rağmen, maksimum seviyeye çıkartma

amacı taşımaktadır. Keza IKBY, güneye akan su miktarının azalması pahasına Dicle kollarının tamamında baraj inşa etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada baraj inşası ve su yönetimi konusunun Bağdat ve Erbil arasında potansiyel bir kriz taşıdığı iddiası sadece su yönetimi ve yetki paylaşımı olgusu düşünülerek yapılmamıştır. Irak'ta 2003 sonrası ortaya çıkan siyaset ve devlet yapısı, IKBY'nin siyasi motivasyonları ve taraflar arasında süregelen pek çok krizde izledikleri çözüm yolları dikkate alınmıştır. Irak 2003 sonrası güçlü anayasal yapıya sahip bir devlet özelliği taşıyamamıştır. Bu anlamda günümüze dek Bağdat ve Erbil arasındaki ihtilafların çözümü hukuki zeminde aranmamaktadır. Diğer bir ifade ile tarafların konulara dair günümüze dek yaptıkları istişare toplantılarından pek sonuç alınmamıştır. Erbil, Bağdat'tan olabildiğince bağımsız olmaya çalışmaktadır. Su yönetimi konusunda da Erbil'i sınırlandıracak açık anayasal hükümler bulunmamaktadır. Çalışmada da ortaya konulduğu üzere Erbil de bu konuda olabildiğince tek taraflı hareket etmektedir. Bağdat ise Erbil'in politikalarından kaygı duymaktadır.

Çalışmada görülebileceği üzere IKBY, barajları etkin su kaynakları yönetimi ve kuraklığa karşı önlem amacıyla aldığını kamuoyuna sunmaktadır. Buna karşın Bağdat yönetiminde, IKBY'nin "dominant hidrohegemonya" kurmak amacıyla hareket ettiği algısı oluşmaktadır. IKBY'nin oluşturabileceği bu potansiyel "dominant hidrohegemonya" uzun vadede IKBY'nin tam bağımsız bir devlet olma yolunda kullanabileceği etkin bir araç olabilme olasılığı taşımaktadır. Unutulmamalıdır ki, su kaynakları üzerinde oluşabilecek olumsuz bir hidrohegemonya aktörler arasında hâkimiyet çatışmasına yol açabilmektedir. Yakın gelecekte iklim değişikliğinin artan etkisi, azalan yağışlar, azalan su kaynakları, kötü su yönetimi ve artan baraj inşaatları

tarafının gergin ilişkilerine katalizör etkisi oluşturabilir.

Küresel çapta, iklim değişikliğiyle birlikte su kaynakları üzerindeki çıkar çatışmalarının artacağı büyük olasılık taşımaktadır. Bağdat ve Erbil arasında da su kaynakları yönetimi konusunda çıkar çatışmalarının yaşanabileceği çalışmada ifade edilmeye çalışılmıştır. Özellikle, Irak Anayasası'nda tarafların yetki ve sorumluluklarına dair muğlak ifadelerin bulunması sorunludur. Anayasadaki muğlak ifadeler IKBY'nin tek taraflı çevre politikaları izlemesinin önünü açmaktadır. IKBY'nin son 10 yılda geliştirdiği barajlar üzerinden "dominant hidrohegemonya" kurma olasılığı, iklim değişikliğinin getirdiği etkilerin artmasıyla birlikte, sorunu daha kaotik bir hale getirme riski taşımaktadır.

Yazarların Katkı Oranı

Birinci Yazar'ın çalışmaya katkısı % [75], İkinci Yazar'ın çalışmaya katkısı % [25] oranındadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedirler.

Kaynakça

- Abd-El-Mooty, M., Kansoh, R., & Abdulhadi, A. (2016). Challenges of water resources in Iraq. *Hydrology: Current Research*, 7(4), 1-8. <https://doi.org/10.4172/2157-7587.1000260>
- Abdulrahman, S. A. (2017). Natural resources in Kurdistan and the legitimacy of their exploitation by the regional authority: Water, oil and gas. *International Journal of Environmental Studies*, 74(6), 1013-1030. <https://doi.org/10.1080/00207233.2017.1374074>
- Adamo, N., Al-Ansari, N., Sissakian, V. K., Knutsson, S., & Laue, J. (2018a). Climate change: Consequences on Iraq's environment. *Journal of Earth Sciences and Geotechnical Engineering*, 8(3), 43-58.
- Adamo, N., Al-Ansari, N., Sissakian, V. K., Knutsson, S., & Laue, J. (2018b). Climate change: The uncertain future of Tigris River tributaries' basins. *Journal of Earth Sciences and Geotechnical Engineering*, 8(3), 75-93.
- Al-Ansari, N., Adamo, N., Sissakian, V. K., Knutsson, S., & Laue, J. (2018). Water resources of the Tigris River catchment. *Journal of Earth Sciences and Geotechnical Engineering*, 8(3), 21-42.
- Al-Ansari, N., Ali, A., & Knutsson, S. (2014). Present conditions and future challenges of water resources problems in Iraq. *Journal of Water Resource and Protection*, (6), 1066-1098.
- Al-Merca'. (2019, May 8). «تجفيف نهر دجلة».. أولوية». «تركيبة في دعابة «ردوغانا» <https://www.almarjje-paris.com/7123>
- Al-Muqdadi, S. W., Omer, M. F., Abo, R., & Naghshineh, A. (2016). Dispute over water resource management—Iraq and Turkey. *Journal of Environmental Protection*, (7), 1096-1103.
- Asharq Al-Awsat. (2022, May 9). Baghdad-Erbil crisis looms after oil talks collapse. <https://english.aawsat.com/home/article/3635766/baghdad-erbil-crisis-looms-after-oil-talks-collapse>
- BBC News Arabic. (2019, July 30). إقليم كردستان العراق: تسلسل زمني http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2014/04/140424_kurdistan_chronology
- Brown, C., & Ainley, K. (2005). *Understanding international relations*. Palgrave Macmillan.
- Chenoweth, J.L., Bruggeman, A., Hadjinicolaou, P., & Levin, Z. (2011). Impact of climate change on the water resources of the Eastern Me-

- diterranean and Middle East region: Modeled 21st century changes and implications. *Water Resources Research*, 47, 1-18.
- Chomani, K., & Bijmens, T. (2016). The Impact of the Daryan Dam on the Kurdistan Region of Iraq. *Save Tigris*. <https://www.hlrn.org/img/documents/Daryan-Dam-Report.pdf>.
- Choudhury, E., & Islam, S. (2015). Nature of transboundary water conflicts: Issues of complexity and the enabling conditions for negotiated cooperation. *Journal of Contemporary Water Research & Education*, (155), 43-52.
- Chulov, M. (2010). Iraq: Water, water nowhere. *World Policy Journal*, 26(4), 33-41.
- Dockrill, P. (2016, January 14). Human-made climate change has suppressed the next Ice Age, researchers say. <https://www.sciencealert.com/human-made-climate-change-has-suppressed-the-next-ice-age-researchers-say>
- Dohrmann, M., & Hatem, R. (2014). The impact of hydro-politics on the relations of Turkey, Iraq, and Syria. *Middle East Journal*, 68(4), 567-583.
- Fischendler, I., Dinar, S., & Katz, D. (2011). The politics of unilateral environmentalism: Cooperation and conflict over water management along Israeli-Palestinian border. *Global Environmental Politics*, 11(1), 36-61.
- Forsythe, D. P. (2017). Water and politics in the Tigris-Euphrates basin: Hope for negative learning?. In J. Cahan (Ed.), *Water Security in the Middle East* (pp. 167-184). Anthem Press.
- Goran, B. (2018, June 2). Iraq on brink of water crisis as neighboring countries decrease water supply. *Kurdistan24*. <https://www.kurdistan24.net/en/news/6376fa97-d458-4c7e-a083-201e-d2294c05>
- Hardin, G. (1968). The tragedy of commons. *Science, New Series*, 162(3859), 1243-1248.
- Kılıç, L. (2019, Ağustos 26). Türkiye, Irak'a su desteği sağlayacak. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-iraka-su-destegi-saglayacak-1550199>
- Kibaroglu, A. (2014). An analysis of Turkey's water diplomacy and its evolving position vis-à-vis international water law: *Water international*. *Water International*, 40(1), 153-167.
- Kitabat. (2016, January 9). أربيل وبغداد : حروب مياه ودواجن ومنتوجات زراعية.
- Klein, J., Ekstedt, K., Walter, T., & Lyon, S. (2015). Modeling potential water resource impacts of Mediterranean tourism in a changing climate. *Environmental Modelling & Assessment*, 20, 117-128.
- Kreyenbroek, P. G., & Sperl, S. (Ed.). (2015). *The Kurds: A contemporary overview*. Routledge.
- Kurdistan24. (2018, October 31). 'State-of-the-art' dam under construction in Erbil set to finish in late-2019. <https://www.kurdistan24.net/en/economy/b20c630f-ae97-47c3-aa31-ce5ec-3d6e309>
- Liebman, A. (2005). Trickle-down hegemony? China's "peaceful rise" and dam building on the Mekong. *Contemporary Southeast Asia*, 27(2), 281-304.
- Maden, T. E., & Kılıç, S. (2012). Irak'ta su kaynakları yönetimi (No. 122). *ORSAM*. <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-su-kaynaklari-yonetimi/>
- Marr, P. (2012). *The modern history of Iraq*. Westview Press.
- Middle East Monitor. (2022, April 11). Iraq's Kurdistan build 4 dams. <https://www.middleeast-monitor.com/20220411-iraqs-kurdistan-to-build-4-dams/>
- Milano, M, Ruelland, D., Fernandez, S., Dezetter, A., Fabre, J., Servat, E., Fritsch, J.M., Bardin, S.A., & Thivet, G. (2013). Current state of Mediterranean water resources and future trends under climatic and anthropogenic changes. *Hydrological Sciences Journal*, 58(3), 498-518.
- Ministry Of Water Resources | وزارة الموارد المائية. (n.d.). <http://www.mowr.gov.iq/nshatat>
- Molle, F., Mollinga, P.P. (2003). Water poverty indicators: Conceptual problems and policy issues. *Water Policy*, 5, 529-544.
- Moore, S. M. (2018). *Subnational hydropolitics: Conflict, cooperation, and institution-building in shared river basins*. Oxford University Press.
- Musings on Iraq. (2014, February 24). How faults with Iraq's constitution undermines the country, interview with constitutional scholar Zaid Al-Ali. <http://musingsoniraq.blogspot.com/2014/02/how-faults-with-iraqs-constitution.html>
- Nader, A., Hanauer, L., Allen, B., & Scotten, A. (2016). Regional implications of an independent Kurdistan. *RAND*. http://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1452.html

- Oktav, Ö. Z. (2017). Turkey's water policy in the Euphrates- Tigris basin. In M. Bahnassi & C. McGlade (Ed.), *Environmental Change and Human Security in Africa and the Middle East* (pp. 239-258).
- Ostrom, E. (1992). Institutions and common-pool resources. *Journal of Theoretical Politics*, 4(3), 243-245.
- Pimodan, Q. de. (2016). The dams war: How water scarcity helped create ISIS and why combating it would undo it (No. 172). RIEAS. <http://www.rieas.gr/publications/2723-quantin-de-pimodan-the-dams-war-how-water-scarcity-helped-create-isis-and-why-combating-it-would-undo-it-rieas-research-paper-n-0-172-december-2016>
- Postel, S.L., Daily G.C., & Ehrlich, P.R. (1996). Human appropriation of renewable fresh water. *Science*, 271, 785-788.
- Qader, A. O. (t.y.). Agriculture and water resources in Kurdistan Region – Iraq: Past, current reality and future prospects. American-Kurdish Institute for Economic Research. <http://www.akier.org/agriculture.php>
- Rafaat, A. (2007). An independent Kurdish state: Achievable or merely a Kurdish dream?. *The Journal of Social, Political and Economic Studies*, 32(3), 267-306.
- Rafaat, A. (2018). *Kurdistan in Iraq: The evolution of a quasi-state*. Routledge.
- Rudaw. (2015, July 11). Kurdistan may use water to pressure Baghdad. <https://www.rudaw.net/english/business/11072015>
- Rudaw. (2018, December 22). حكومة إقليم كردستان تخطط لإنشاء 18 سداً كبيراً. <https://www.rudaw.net/arabic/kurdistan/221220181>
- Salihi, E. (2017). *Irak: Devletin çöküşü ve çatışma süreci*. Kaknüs Yayınları.
- Salim, S. (2014, October 7). Islamic State jihadists are using water as a weapon in Iraq. *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/islamic-state-jihadists-are-using-water-as-a-weapon-in-iraq/2014/10/06/aead6792-79ec-4c7c-8f2f-fd7b95765d09_story.html
- Sixdegrees. (2018, December 6). Drought in Iraq has other reasons-not the Ilisu Dam reservoir. <https://www.sixdegreesnews.org/archives/25325/drought-in-iraq-has-other-reasons-not-the-ilisu-dam-reservoir>
- Sofrinou, A. & Bishop, S. (2014). Water scarcity in Cyprus: A review and call for integrated policy. *Water*, 6, 2898-2928.
- Taştekin, F. (2019, January 22). Turkey names “water czar” to ease disputes with Iraq. *Al-Monitor*. <https://www.al-monitor.com/originals/2019/01/turkey-iraq-names-water-czar-to-ease-disputes.html>
- Walker, K. (2020 October 8). Dam building projects could fuel water stress in Middle East. *DW*. <https://www.dw.com/en/dam-building-projects-could-fuel-water-stress-in-middle-east/a-55169989>
- Yıldız, D. (2010). *Su'dan sebepler*. Truva Yayınları.
- Yıldız, K. (2004). *The Kurds in Iraq: The past, present and future*. Pluto Press.
- Yousuf, M. A., Rapantova, N., & Younis, J. H. (2018). Sustainable water management in Iraq (Kurdistan) as a challenge for governmental responsibility. *Water*, 10(11), 1651. <https://doi.org/10.3390/w10111651>
- YouTube. (2019, April 3) لقاء مع السيد وزير الموارد المائية دجمال العادلي ضمن برنامج بالحرف الواحد. <https://www.youtube.com/watch?v=Ya-Ew5-hCTG4>
- Zeitoun, M. & Warner, J. (2006). Hydro-hegemony: A framework for analysis of transboundary water conflicts. *Water Policy*, 8(5), 435-460.